

конання завдань уже давно змінилися аналітичним прогнозуванням, спільним виробленням перспективи. Тут варто згадати перспективний план професійної співдружності з бібліотеками Гомельської (Білорусь), Брянської (Російська Федерація) областей на 2009–2012 роки, розроблений у Чернігівській ОУНБ.

Уже традиційними стали всеукраїнські наради директорів ОУНБ, на яких обговорюються проблеми, пов'язані з розвитком стратегії діяльності публічних бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства, удосконаленням інноваційної діяльності бібліотечних закладів України. Місце проведення цих щорічних конференцій залежить від готовності конкретної бібліотеки поділитися з колегами досвідом інноваційної діяльності. Таки-

ми бібліотечними столицями вже були Вінниця, Дніпропетровськ, Кіровоград, Луганськ, Миколаїв, Рівне, Севастополь, Сімферополь.

Публічні бібліотеки України перебувають у постійному пошуку сучасних, ефективних форм обслуговування користувачів, активно впроваджують нові інформаційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу. Не випадково, як свідчать результати дослідження «Публічні бібліотеки в соціокультурному просторі регіону» (2007), саме загальнодоступні бібліотеки очолюють рейтинг установ культури. І це підтверджує те, що вони необхідні суспільству, яке динамічно змінюється.

БІБЛІОТЕКИ І ВЛАДА

КООРДИНУЮЧА РОЛЬ МІНІСТЕРСТВА КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ

В Україні функціонують понад 40 тисяч бібліотек різних видів і форм власності та підпорядкування, з яких 18 тисяч – публічні.

Згідно з Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», основою державної політики у бібліотечній сфері є реалізація прав громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності інформації та культурних цінностей, які збираються, зберігаються і надаються у тимчасове користування бібліотеками.

На Міністерство культури і туризму (МКТ) України покладено методичне керівництво і координацію діяльності бібліотек усіх видів і форм власності.

У 2009 році зусилля було сконцентровано на вирішенні 3-х ключових проблем: збереженні мережі бібліотек; поповненні їхніх фондів; кадровому забезпеченні цих закладів. З цією метою розроблялися законодавчі та нормативні акти, проводилися необхідні дослідження, удосконалювалася система державного управління галуззю, а також робилися кроки до збільшення фінансування бібліотек.

Якщо говорити про збереження бібліотечної мережі, то нормативно-правова база відіграє,

мабуть, вирішальну роль. **Л. Нікіфоренко** Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність публічних бібліотек, є закони України: «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів», «Про авторське право і суміжні права», «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», а також Бюджетний кодекс України та ряд інших нормативних актів.

На сьогоднішній день ця нормативно-правова база, на жаль, є недосконалою. Норми, закріплені в названих документах, покликані регулювати суспільні відносини в різних сферах, але деякі з них часто не враховують специфіки роботи бібліотек, а в окремих випадках навіть гальмують їхній розвиток. І завдання Міністерства – відстежити такі норми, привести їх у відповідність з діяльністю бібліотек або навіть домогтися скасування.

Звичайно, найважливішим для бібліотек є профільний закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Прийнятий він був у 1995 році і на той час вважався одним із кращих законів у сфері культури. Оскільки останні корективи у цей документ вносилися в 2000 році, деякі його норми вже відставали від реалій сьогодення. З метою врегулювання цих норм МКТ України підготувало нові

¹ На матеріалах виступу на Шістнадцятій Міжнародній конференції «Крим–2009».

зміни до закону (див с. 3–4): було уточнено деякі визначення, більш конкретизовано функції національної бібліотеки, застарілі норми приведено у відповідність із чинним законодавством. А головне – здійснено справжній прорив у питаннях соціального захисту бібліотекарів. Позитивно вплинуть на роботу бібліотек внесені в закон норми щодо звільнення окремих бібліотечних послуг від обкладання податком на додану вартість, а також виплати матеріальної допомоги працівникам бібліотек. Хочеться подякувати фахівцям Національної парламентської бібліотеки України, які протягом всього часу підготовки законопроекту спільно з Міністерством відстоювали соціальні гарантії для бібліотекарів.

Після підписання Президентом у червні 2009 року змін до закону Міністерство розпочало масштабну роботу з перегляду і приведення у відповідність з ним підзаконних актів. Цю роботу розраховано на 3 роки і буде спрямовано на удосконалення існуючих і розробку нових документів.

Як уже зазначалося, публічні бібліотеки є соціокультурними центрами громади або регіону, виконують найважливіші комунікативні та інформаційні функції. На жаль, сьогодні існує тенденція скорочення кількості цих закладів.

Згідно з українським законодавством, основна частина публічних бібліотек знаходиться в комунальній власності і функціонують вони не тільки на підставі Закону «Про бібліотеки і бібліотечну справу», але й Закону «Про місцеве самоврядування», а також Бюджетного кодексу. Два останні закони мають вирішальний вплив на публічні бібліотеки, адже вони є об'єктами права комунальної власності, а Конституція України гарантує місцеве самоврядування і захищає його від втручання держави.

Держава може регулювати діяльність комунальних закладів, у тому числі бібліотек, шляхом затвердження соціальних стандартів надання населенню послуг. Враховуючи цей факт, постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 р. № 510 було затверджено мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками. Згідно з ними, в населених пунктах із кількістю жителів від 500 до 3 тисяч осіб в обов'язковому порядку повинна функціонувати, як мінімум, одна публічна бібліотека. В населених пунктах з кількістю жителів понад 3 тисячі чоловік – одна бібліотека на 3-5 тисяч жителів. Чисельність міських бібліотек визначається щільністю населення і поверховістю забудови.

Якщо в населеному пункті кількість жителів не сягає 500, питання про доцільність функціонування публічної бібліотеки вирішує територіальна громада або орган самоврядування цієї території, який представляє її загальні інтереси залежно від моделі бібліотечного обслуговування населення.

В таких місцевостях можуть організовуватися або «повноцінні» бібліотеки, або бібліотечні пункти.

На перший погляд, усе логічно. Але демографічна ситуація внесла свої корективи в діяльність бібліотек, особливо сільських.

Паралельно зі зменшенням чисельності жителів України в цілому зменшується і кількість сільських мешканців. А це означає, що скорочується число населених пунктів з кількістю жителів 500 людей і більше. Так, за даними Держкомстату України, в 1990 році в кожному селі в середньому проживало 589 людей, а за станом на 1 січня 2009 року – вже тільки 510. А це означає, що органи місцевого самоврядування мають законні підстави закривати сільські бібліотеки. І ось результат – за останні п'ять років кількість таких закладів зменшилася на 609 одиниць.

Як позитивне можна відмітити, що в деяких областях вже відбувається зворотний процес. Місцева влада почала розуміти роль бібліотеки в житті громади. Особливо слід відзначити Харківську область, де активно відновлюють свою діяльність закриті раніше сільські книгозбірні.

Частково врегулювати питання кількості бібліотек, штатної чисельності їхніх працівників, планування роботи покликані Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи, нову редакцію яких було затверджено МКТ України в 2008 році. Основою для їхньої розробки слугували статистичні дані, а також результати хронометражних наглядів, які проводилися в бібліотеках.

Ще одна серйозна проблема публічних бібліотек – незадовільний рівень поповнення їхніх фондів. Ми спостерігаємо обернено-пропорційне співвідношення між кількістю виданих документів, у тому числі на цифрових носіях, і чисельністю документів, що поповнили бібліотечні фонди. Головна причина цього – в недостатньому фінансуванні бібліотек.

Але є і нормативні колізії, що перешкоджають нормальному процесу поповнення фондів. Так, з 2000 року в Україні було введено систему закупівлі товарів, послуг і робіт за державні кошти на основі конкурентних тендерних процедур. Поза сумнівом, це найраціональніший спосіб використання бюджетних асигнувань. І спочатку тендери начебто не впливали на діяльність бібліотек. Але з 2005 року практика закупівель стала демонструвати негативний вплив існуючої системи на комплектування. А до 2007–2008 років погіршення складу фондів бібліотек безперечно чітко пов'язувалось із Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти». З кінця 2006 року Міністерство неодноразово вносило на розгляд як Кабінету Міністрів, так і Верховної Ради, свої пропозиції щодо виключення закупівель періодики і книг зі сфери дії цього закону.

З 2008 року вказаний законодавчий акт було скасовано, а питання проведення тендерних процедур тимчасово почали регулюватися постановами Кабінету Міністрів. Бібліотекам надано право поповнювати свої фонди без проведення тендерів. Хоча, заради справедливості, слід зазначити, що в жовтні 2008 року вимоги до бібліотек було посилено: закуповувати періодику можна знову тільки за результатами тендерів. «Винуватцями» такої ситуації є ряд передплатних агентств, яких влаштовує система, що склалася. Але МКТ України планує продовжити роботу з врегулювання цього питання.

Поповненню фондів публічних бібліотек сприяють ряд державних програм, у тому числі Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. № 1546), виконавцем якої є МКТ України, а також програма Державного комітету телебачення і радіомовлення України «Українська книга».

Паралельно здійснюється вивчення стану фондів публічних бібліотек. За дорученням Міністерства дослідження «Стан фондів публічних бібліотек України» і «Розподіл в регіонах книг, одержаних за Державною програмою розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 роки» проводить НПБУ.

Подібні вивчення також здійснюватимуться за всіма напрямками бібліотечної діяльності та стануть основою при підготовці Концепції розвитку публічних бібліотек на 2010–2012 роки. Її розробляє МКТ України у рамках реалізації програми Кабінету Міністрів України «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи і поступальний розвиток».

Крім того, на вирішення цих та інших питань спрямовується розроблена Міністерством концепція Державної цільової програми інноваційного розвитку української культури на період до 2013 року, яка націлена на державну підтримку установ культури, у тому числі бібліотек.

МКТ України займається розробкою ще одного основоположного документа – проекту Закону України «Про національний культурний продукт», який покликаний регулювати питання, пов'язані зі створенням, виготовленням, розповсюдженням і використанням національного культурного продукту в інформаційно-культурному просторі України. Закон спрямований на збереження і розвиток національної культурної традиції, формування міцної національної ідентичності громадян України, забезпечення цілісного національного інформаційно-культурного простору і повноструктурності національної культури. На даний момент цей документ проходить узгоджувальну процеду-

ру із центральними органами виконавчої влади і є надія, що в недалекому майбутньому буде направлений на розгляд Уряду.

Ефективне функціонування будь-якої бібліотеки в першу чергу залежить від кадрового забезпечення і професійної підготовки її співробітників. Заробітна плата при цьому є однією з основних соціально-економічних і правових категорій.

Аналізуючи діяльність публічних бібліотек України, можна зробити висновок про те, що саме низький рівень оплати праці став одним із головних чинників, які спричиняють негативні процеси у бібліотеках.

З вересня 2005 року в Україні введено оплату праці бюджетних працівників на основі Єдиної тарифної сітки. Основним завданням такої реформи було впорядкування цього питання, а також створення механізму підтримки на постійному рівні оптимальних міжгалузевих і міжпосадових співвідношень в оплаті праці. Слід зазначити, що стосовно бібліотекарів вказані зміни знову підтвердили встановлену протягом років практику низької оплати праці. Наприклад, директору загальноосвітньої школи міг встановлюватися максимально 16 тарифний розряд, а директору національної бібліотеки – 13. Коментарі, як кажуть, зайві.

Лише в 2007 році МКТ України змогло досягти належного рівня заробітної плати для бібліотекарів. Тоді було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів від 30.08.02 № 1298, якими затверджувалося поетапне підвищення зарплати працівникам культури – в 2008 і 2009 роках. З 2008 року директору національної бібліотеки вже надавався 17 розряд, а з 2009-го – 20-ий. Завідувачка сільської бібліотеки, наприклад, має 12-й розряд, а її заробітна плата вже є такою, що може стимулювати до роботи. Крім того, з 2006 року бібліотекарі мають доплату за бібліотечний стаж.

Тим самим МКТ України планує підняти престижність бібліотечної професії, що, у свою чергу, допоможе залучити в цю сферу високопрофесійні кадри.

Колосальною підтримкою для бібліотечних працівників стане і прийняття Верховною Радою Закону «Про культуру», проект якого підготовлений Міністерством.

Зрозуміло, сьогодні більше йдеться про питання збереження того, що було створено в попередній період. Але ми бачимо, як стрімко змінюються соціальна сфера, комунікативні технології, практика державного управління. І для того, щоб відповідати новим викликам і завданням, культурна сфера в цілому, і бібліотечна справа зокрема, повинні переходити на шлях інноваційного розвитку.